

“İNSAN” QƏSİDƏSİNDƏ İNSANIN MƏNƏVİ UCALIĞI VƏ DAXİLİ MÜBARİZƏSİ

Atilla Nazim oğlu SÜLEYMANLI, Özbəkistan Respublikası, Termez Dövlət Universitetinin Ədəbiyyat (Özbək ədəbiyyatşünaslığı) fakültəsinin II kurs magistri, Bakı

“INSON” QASIDASIDA INSON MA’NAVİY MUKAMMALLIĞI VA İCHKI KURASHI

Atilla Nazim o‘g‘li Sulaymonli, Termiz davlat universitetining Adabiyot fakulteti 2-kurs magistranti, Baku

<https://orcid.org/0009-0005-7230-5123>

e-mail:

atillanazim@mail.ru

“ODE TO HUMANITY” DEPICTS THE MORAL ELEVATION AND INNER STRUGGLE OF A PERSON

Atilla Suleymanli, 2nd year graduate student of the Faculty of Literature of Termiz State University, Baku

ДУХОВНОЕ СОВЕРШЕНСТВО И ВНУТРЕННЯЯ БОРЬБА ЧЕЛОВЕКА В КАСИДЕ “ИНСОН”

Атилла Назим оглы Сулейманли, магистрант 2-курса литературного факультета Термезского государственного университета, Баку

Xülasə: “İnsan” qəsidəsində şair, əsasən insanın əxlaqi dəyərlərini yüksək qiymətləndirir. İnsanın öz mənliliyini tapması, çətinliklər qarşısında sınınmaması və öz prinsiplərindən dönməməsi əsərdə əsas motivlərdən biridir. Erkin Vahidov, insanın həyatdakı məqsədini və onun cəmiyyətdəki rolunu vurğulayaraq, öz oxucusunu düşünməyə və öz daxili gücünü kəşf etməyə çağırır.

“İnsan” mövzusu, “inson” motivi Erkin Vahidovun yaradıcılığında xüsusi yer tutur, fəlsəfi məzmununa görə çox zəngin və dərinidir.

Açar sözlər: Erkin Vahidov, “İnsan” qəsidəsi, 60-cılar ədəbiyyatı, fəlsəfi poeziya, insanın daxili mübarizəsi, lipik-psixoloji əsər.

Annotatsiya: “İnson” qasidasında shoir, asosan, insonning axloqiy qadriyatlarını yuqori baholaydi. Insonning o‘z mohiyatini anglab yetishi, qiyinchiliklarga duch kelganda sinmasligi va o‘z tamoyillaridan qaytmasligi asarda asosiy motivlardan biridir. “Inson” mavzusi, “inson” motivi Erkin Vohidov ijodida alohida o‘rin tutadi, falsafiy mazmun jihatidan juda boy va chuqurdir. Shoir har bir bandeda insonning shaxsiy mas‘uliyatini, vatan, tabiat va dunyoga bo‘lgan bog‘liqligini, shuningdek, taraqqiyot va tinchlikka intilishi kerakligini poetik tarzda ifodalaydi.

Kalit so‘zlar: Erkin Vohidov, “Inson” qasidasida, 60-yillar adabiyoti, falsafiy she‘riyat, insonning ichki kurashi, liriko-psixologik asar.

Abstract: In the poem "Insan" ("Human"), the poet highly values human moral virtues. The themes of self-discovery, resilience in the face of hardship, and remaining true to one's principles are central to the work. Erkin Vahidov emphasizes the purpose of human life and the individual's role in society, inviting readers

to reflect and discover their inner strength. The theme of "humanity" holds a special place in Erkin Vahidov's work, rich and profound in its philosophical content.

In each stanza, the poet poetically expresses an individual's personal responsibility, attachment to the homeland, nature, and the world, as well as the need to strive for progress and peace.

Key words: Erkin Vahidov, The Ode to Humanity, 1960s literature, philosophical poetry, inner struggle, lyrical-psychological work.

Аннотация: В «Касиде о человеке» поэт, в основном, высоко оценивает моральные ценности человека. Основными мотивами произведения являются поиск человеком своей сущности, стойкость перед трудностями и верность своим принципам. Эркин Вахидов, подчеркивая цель жизни человека и его роль в обществе, призывает своего читателя задуматься и открыть в себе внутреннюю силу.

Тема «человека» и мотив «человека» занимают особое место в творчестве Эркина Вахидова, отличаясь богатым и глубоким философским содержанием.

Ключевые слова: Эркин Вахидов, «Касида о человеке», литература шестидесятников, философская поэзия, внутренняя борьба человека, лирико-психологическое произведение.

GİRİŞ. Özbək ədəbiyyatının 60-cılar nəslinin görkəmli nümayəndəsi Erkin Vahidovun yaradıcılığında qəsidələr xüsusi yer tutur. “Özbəyim”, “İnsan”, “Nida” və başqa bu kimi qəsidələrinin hər biri təkcə müəllifin deyil, özbək ədəbiyyatının şah əsərlərindəndir.

Qəsidə nə deməkdir? Qısa olaraq belə deyə bilərik – mədh, mədhiyyə etmək. Qəsidə – Böyük bir şəxsi və ya tarixi bir hadisəni mədh və tərif edən, adətən təntənəli, uzun lirik şeir. Qəzəldən həcmcə böyük, on beş beytdən otuz-qırx beytdək olur. Qəsidələr ilk dəfə ərəb şeirində yaranmış, farsdilli poeziyada daha yüksək yer tutmuşdur.

Qəsidənin qafiyə quruluşu qəzəldəki kimidir. Amma qəzəldən fərqli olaraq, qəsidə ən azı 15 beytdən, yəni 30 misradan ibarət olur. Qəsidə təntənəli, təmtəraqlı üslubda yazılır. Qəsidə, bir qayda olaraq, ictimai mətləbləri ifadə edir. Mövzu və məzmununa görə qəsidənin minacət, nət, mədhiyyə, fəxriyyə, mərsiyə, həcv kimi növləri vardır.

“İnsan” qəsidəsi [6, b.1-4] 25 beytdən (50 misra) ibarət, 1973-cü ildə yazılmış fəlsəfi-psixoloji bir əsərdir. Burada əsasən şair, insanın əxlaqi dəyərlərini yüksək qiymətləndirir. İnsanın öz mənliliyini tapması, çətinliklər qarşısında sınınmaması və öz prinsiplərindən dönməməsi əsərdə əsas motivlərdən biridir. Erkin Vahidov, insanın həyatdakı məqsədini və onun cəmiyyətdəki rolunu vurğulayaraq, öz oxucusunu düşünməyə və öz daxili gücünü kəşf etməyə çağırır.

“İnsan” mövzusu, “insan” motivi Erkin Vahidovun yaradıcılığında xüsusi yer tutur, fəlsəfi məzmununa görə çox zəngin və dərinidir. Onun “İnsan və fürsət”, “İnsaniyyət tarixi (Şərq əfsanəsi)”, “İnsan qəsidəsi” kimi əsərləri ilə yanaşı, 2000-2001-

ci illərdə nəşr olunmuş 3 cildliyində 200 dəfə “insan” sözünə, “insan” obrazına müraciət olunmuşdur [4,5,6]. bütün hallarda da şair insanı ən uca məqamda, ən müdrik obrazda, ilahi eşq simvolunda, ümmanlarda belə ələ düşməyəcək qədər nadir bir qənimət, təpədən-dırnağa fəlsəfi dəyərlərlə zəngin, canlıların ən ağıllısı, ən gözəli, ən elmlisi, bir peyğəmbər kimi təqdim edir. Bunların işərisində təbii ki, “İnsan qəsidəsi”ndə şair insanın Yer üzündəki bütün səlahiyyətlərini olduqca lakonik, estetik çalarda və real hökm sahibi olmasını təsvir etmişdir. Uca Allah bu Yer planetinin sənin ixtiyarına vermişdir. Burada şah da, sultan da, qul da özünsən. Dağıdan da, quran da özünsən. Güllü gülüstan da, xarabaya qoyan da özünsən. Atalar demişkən, bu cənnət Yerdə nə əkərsən, onu da biçərsən. İstərsən Şah kimi dövrən sür, istərsən qul kimi sürün. İstərsən qayğısız, şad-xürrəm yaşa, istərsən də qırğınlar, qursunlar cəngində boğul.

ƏDƏBİYYAT TƏHLİL VƏ METOD.

Beləliklə, “İnsan qəsidəsi”nin şərhinə nəzər salaq. İlk olaraq, əsərin yazılma tarixcəsi haqqında Özbəkistan xalq artisti Şərali Jorabayevin 2017-ci ildə qələmə aldığı xatirələrində oxuyuruq: “Erkin Vahidovla uzun illərdən bəri yaxın dost idik. “Özbəyim“ qəsidəsi və mahnısı üçün o vaxtlar başımıza gəlməyən qalmadı... Bizi şovinist, millətçi adlandıranlar da oldu. Qəzetlərdə felyetonlar yazıldı. Bir dəfə həmin qəzetlərdən birini götürüb pis əhval-ruhiyyədə Erkin Vahidovun evinə getdim. Məqaləni göstərdim, o isə “Deməli, indi siz də bizə oxşadınız”, – deyərək zarafat etdi. Gecə yarısına qədər onun evində söhbətləşdik. Məni maşını ilə evimə qədər gətirdi. Yol boyu söhbətimizi davam etdirərkən dedim: “Erkin bəy, insanın bütün yaxşı-pis

cəhətlərini, uğur və çatışmazlıqlarını, zahiri və daxili aləmini, böyüklüyünü və kiçikliyi əks etdirən bir şeir yazın. “Erkin bəy başı ilə “razıyam“ kimi işarə etdi. Beləcə, “İnsan“ qəsidəsi meydana gəldi. Az sonra həmin şeirə mahnı yazdım” [7]. (Yeri gəlmişkən, “İnsan” qəsidəsi Jorayevin repertuarında ən çox tanınan mahnılardan biridir. Bu mahnı da böyük müzakirələrə səbəb olmuşdu).

Əsərdə Erkin Vahidovun yanaşmasına görə, insanın ən böyük mübarizəsi öz daxilindəki ziddiyyətlərdir və bu mübarizədə qalib gəlmək insanın əsas vəzifəsidir. Erkin Vahidov, “İnsan qəsidəsi” əsərində yüksək bədii sənətkarlıq nümayiş etdirir. Əsərdə istifadə olunan metaforalar, simvollar və ritmik quruluş, oxucunu düşünməyə və hiss etməyə vadar edir. Əsər, həm də sənətkarın dil ustalığını və şeir sənətindəki mükəmməlliyini əks etdirir. Özbəkistanın xalq şairi, dahi Nizami Gəncəvi “Xəmsə”-sini tam halda ilk dəfə özbək dilinə çevirən Camal Kamal Erkin Vahidovun poetik dili, üslubu haqqında yazır: “Erkin Vahidov yaradıcılığı – zəngin mövzudur. Bu, əsl şair və əsl şeir haqqında söz deməkdir. Əsl şair – nadir inci, könül möcüzəsi, ilahi hadisədir. Hər kəsə həmişə nəsib olmayan bir qismətdir. Erkin Vahidov bu qismətə müyəssər olub. O, nəfis söz, gözəl xəyal, incə qəlb sahibidir. Zaman küləyi nə qədər bitikləri toza basdı, heçliyə uçurub, yox etdi. Amma Erkin Vahidov qələmindən süzülən sətirlər yüksək peşəkarlıqla yazılaraq, klassik kitablartək həyat qazandı” [2, s.73].

MUQAYMA. “İnsan”. Bu şeir dərin fəlsəfi məna daşıyan, insanın kainatdakı yerini və dəyərini, bildirən əsərdir, özünüifadənin əksidir. Əsərdə həm insanın gücü, həm də zəifliyi vurğulanır, insanın təbiət qarşısındakı yerini, mübarizəsini və kimliyini araşdırır. Şeir, insanın yaratmaq və məhv etmək qabiliyyətini ön plana çəkir və bu qabiliyyətin təzadları üzərində dayanır.

Sabiti-planetdə¹ insansan, insansan sən,
Bu aləm içrə xaqan da sən, sultan da sən.
Yer öz məhvərində, səyyarələr kosmosda.

Kainat səhrasında karvan sən, sarban sən [6, s.1].

İlk olaraq, şeirin əsas mesajı insana yönəldilir: “İnsan, sən Yer üzünün xaqanı, şahı, sultanısan” – deyər insanın potensialına və əzəmətinə işarə edir. İnsan, şeirdə təbiətə və dünyaya nəzarət edə bilən, yaradıcı bir qüvvə kimi,

ulduzların axtarışında, geniş kainatın hakimi olaraq təqdim edilir, lakin bu hakimiyyətin ziddiyyəti də vurğulanır. İnsan həm karvanın önündə gedən, həm də həmin karvanın sarbanı olaraq göstərilir, yəni o, həm lider, həm də mübarizənin içində olan biridir. Günəş – qəlb istisi, səyyarələr ovcunda,
Gen dünya əlindədir, bağban sən, pasban² sən.
Bu parlaq dünya nə? Saraydır, xarabadır,
Sənə qonaq evidir, qonaq sən, müzban³ sən.

Burada ağ - qara, zülmət - işıq, şah - kasıb,
Daima dava edirlər, ölən sən, qalan sən [6, s. 1-2].

Bununla yanaşı, insanın ikiüzlü təbiəti də göstərilir:

Sən bəla, mübtəlasan, xeyir - kin, düz - yalan
Fitnəgər aləmdə firıldaqçı sən, qurban sən.

Gah ədalət bağında, gah ədavət içrə,
Öz ürək məbədində şeytan sən, mələk sən [6, s.2].

Burada insanın həm bədxahlığı, həm də zülmə məruz qalmış təbiəti qeyd olunur. Yəni insan həm zərərverici, həm də zərər çəkən ola bilər. Bu, insanın qarşısında duran əbədi suallardan birini ifadə edir: insan dünyada zülm edən bir qüvvədirmi, yoxsa ədalət uğrunda mübarizə aparan bir şəxsdir? Şair həm də insanın daxili mübarizəsinə işarə edir: “Öz qəlbini dərgahında şeytan da özün, mələk də özünsən”. Bu misra insanın içindəki yaxşılıq və pislik arasında daimi bir mübarizənin olduğunu ifadə edir. İnsan hər zaman öz daxilində, qəlbini dərinliklərində sanki şeytan və mələk arasında bir döyüş aparır.

Həyat səhradır, can var ki, qəsdə başqa can,
Burada qətl asan, pələng də, çeyran da sən
[6, s.2].

Daha sonra şair insanın təbiətlə və kainatla olan əlaqəsini tədqiq edir. “Bu həyat səhradır, bir canlının qəsdə özgə bir canadır.” Bu sözlərlə insanın təbiətə qarşı mübarizəsi vurğulanır. Səhrada sağ qalmaq üçün mübarizə aparmaq, bəzən qurban vermək, bəzən qurban olmaq lazım olduğu kimi, həyatda da belədir. İnsan həm pələng, həm də çeyran ola bilər; həm ovçu, həm də ovlanan bir varlıqdır.

Mindin elm pilləsinə, qalxdın elm səmasna,
Bu cahan eyvanına dayaq sən, viran sən [6, s.2].

¹ Sabiti-planet deyəndə Yer planeti nəzərdə tutulur

² Pasban – bağ mühafizəçisi

³ Mezban – ev sahibi

İnsan elmlə yüksələ bilir, amma şair xəbərdarlıq edir ki, bu yüksəliş insanın məsuliyyətini daha da artırır:

Hilal, ulduz, xaç, Tövrət, Zəburdan yüksəlib
Varlısan yoxsa kasıb, zəngin sən, yoxsul sən.

Kim fransız, kim həbəş, irq, qan, iman davası,
Bu insantək yaşamı, kədər sən, əfğan sən [6, s.3].

"Hilal, ulduz, xaç, Tövrət, Zəbur" ifadələri ilə şair müxtəlif din və mədəniyyətlərin simvollarına işarə edir. Bu, insanlar arasında mövcud olan fərqləri, dini və milli xüsusiyyətləri göstərir. "varlısanmı, ya kasıb" ifadəsi isə bu fərqliliklərə baxmayaraq, hər bir insanın yalnız özündən asılı olduğunu vurğulayır. Burada insanın öz taleyinin həm xoşbəxtliyini, həm də faciəsini öz əlində tutduğu bir qənaətə gəlir. Burada irq, din, millət ayrımlarına işarə edilir. Şair "Kim fransız, kim həbəş, irq, qan, iman davası" ifadələri ilə insanların bir-birinə qarşı düşmənçiliyinə toxunur. Burada insan həyatını və millətlər arasında mövcud olan kin-küdurətləri dəyərləndirilir. Bütün bu münaqişələrin fonunda əslində hər şeyin faniliyi və insanın həyatda özünə aid olan hər şeyi özü yaratması diqqətə çatdırılır.

Ölkəyə ölkə, millətə millət qəsd edərsə,
Onun son aqibəti, həsrət sən, fəğan sən.

Anan Yerdir, varlığımla yoxluğun - Yerdir,
Xəstə sənənin anandır, ölən sən, dərman sən [6, s.3].

Bu bəndlərdə millətlərin bir-birinə qarşı müharibələri qınanır. "Ölkəyə ölkə, millətə millət qəsd edərsə" ifadəsi ilə əslində hər münaqişənin sonunda yalnız məhv və xəyal qırıqlığı olduğu vurğulanır. Bu yolla, şair barışın nə qədər əhəmiyyətli olduğunu qeyd edir. "Anan Yerdir" ifadəsi ilə Vətən ana torpaq kimi təqdim edilir. Şair burada insanın vətənə qarşı olan bağlılığını vurğulayır. Torpaq bizim həm varlığımız, həm də yoxluğumuzdur, və ona görə də insan özünü vətəninə həsr etməlidir. "Oğlon o'zing, darmon o'zing" ifadəsi ilə insanın öz güc və iradəsini tapıb ona güvənməsi göstərilir.

NƏTİCƏ. Şair insanın İnsan həm bağban, həm də pasiban, yəni həm bağın yaradıcısı, həm də onun qoruyucusudur. Bu misralarda insanın öz əməllərinə görə məsuliyyət daşdığı bildirilir. O, yaratmaq üçün gücə malikdir, lakin bu gücdən düzgün istifadə etməlidir.

Bağrında yatan sən, nemətini dadan sən,
Xəncərtək batan sən, peykan sən, qalxan sən
[6, s.3].

"Marsa top atan" və "Zöhrəni (Veneranı) oyadan sən" ifadələrində şair insanın texnologiyaya və elmə olan irəliləyişinə işarə etməklə yanaşı, insanın ruhən və mənən oyanmasının vacibliyini vurğulayır. İnsan, kainatı kəşf edən, hətta Marsa top atan biri ola bilər, lakin bununla birlikdə, həmişə ayıq-sayıq olmalıdır. Burada insanın bilik və elmə can ataraq inkişaf etməli olduğu, bu həyatda yaratmaq və məhv etmək qüdrətinə malik olduğunu qeyd edir. Ancaq insanın bəzən yuxuda qalması və həqiqətləri görməməsi də vurğulanır, amma o, özünü oyatmalı, həqiqi mənada ayılmalıdır.

Marsa top atan, Veneranı oyadan sən,
Lakin yuxuya dalan sən, oyan, oyan sən.

Bu aləmdə onu əmmək, yemək bəs deyil,
Yer üzünü bostan da edərsən, cənnət sən.

Sözün sonu var, yazsam yenə divan olur,
Rüstəmi-dastan olur, dastan sən, divan sən [6, s.3].

Bu bənddə insanın təbiətə və vətənə münasibəti araşdırılır. Şair insana həm təbiətə gözəllik və səxavət bəxş edən, həm də bəzən ona zərər verən bir varlıq kimi yanaşır. Amma insanın yer üzündə yalnız təbiəti məhv etmək və ya sərvətləri israf etmək üçün deyil, əksinə, onu gözəlləşdirmək və qorumaq üçün var olduğunu bildirir. Burada insanın təbiətlə ahəngdar şəkildə yaşamaq üçün məsuliyyəti ön plana çəkilir. "Yerni etmog'ing kerak bo'ston o'zing" ifadəsi ilə insanın həyatında bu idealın arxasınca getməli olduğu vurğulanır.

Olmasın sübhün qara, ol müdam var içrə,
Özün daim insan bil, insan sən, insan sən.

Ey, sən Erkin, yazdın qəlbindəki düyünü,
Sən kim-u ne dahri dun, biyron sən, nadansan sən [6, s.4].

Son misrada şair, özünə insana müraciət edərək yenidən təsdiq edir: "Özün daim insan bil, insan sən, insan sən." Bu, insanın hər zaman öz əsl mahiyyətinə qayıtmalı olduğunu və özünə sadıq qalmalı olduğunu vurğulayır. Şair oxucunu insanlığa, mənəvi yüksəlişə dəvət edir.

Beləliklə, şair hər bir bənddə insanın fərdi məsuliyyətini, vətənə, təbiətə və dünyaya olan

bağlılığını, eləcə də irəliləyiş və barışa can atmalı olduğunu poetik şəkildə ifadə edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Binnətova, Almaz Ülvi. 2008. Azərbaycan - özbək (çağatay) ədəbi əlaqələri (dövrələr, simalar, janrlar, təmayüllər). – Bakı, “Qartal” nəşriyyatı, 334 səh.
2. Meliboev, Axmadjon. 2020. Erkin Voxidovun imzosi. II nashr. – Toşkent, “Adabiyot nashriyoti” MCHJ, b.73 (158 b.)
3. Vahidov, Erkin. 2024. Söz lətafəti // Özbəkədən Azərbaycana dilinə uyğunlaşdıran, elmi redaktor və ön söz müəllifi: Almaz Ülvi Binnətova, redaktor Şəhla Məcidova. – Bakı, Elm və Təhsil, 166 s.
4. Воҳидов, Эркин. 2000. Сайланма // Биринчи жилд. Ишқ савдоси (Сўзбоши муаллифи: Иброҳим Ғафуров). – Тошкент, Шарк

нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош тахририяти, 243 бет. (pdf. www.ziyouz.com kutubxonasi)

5. Воҳидов, Эркин. 2001. Сайланма // Иккинчи жилд. Шер дунеси. – Тошкент, Шарк нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош тахририяти, 249 бет. (pdf. www.ziyouz.com kutubxonasi)
6. Воҳидов, Эркин. 2001. Сайланма // Учинчи жилд. Умрим дарёси. – Тошкент, Шарк нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош тахририяти, 271 бет. (1-4 бет) (pdf. www.ziyouz.com kutubxonasi).
7. Жўраев, Шерали. 2018. Эркин Воҳидовнинг “Инсон” қасидаси менинг илтимосимга кўра ёзилган// Zamin, 19-dekabr 2018-yil.

